

Andrej Ivanuša

KAMNITI DENAR RAI

O deželi, kjer denar leži kar ob cesti.

Tam spodaj, v širnem Tihem oceanu, je dežela Yap, ki jo sestavljajo štirje večji in množica manjših koralnih otokov. To je dežela, kjer denar leži kar ob cesti. Začetek zgodbe je obetaven, ali ne? Sliši se kot kakšna pravljica. A ni! Pri njih denar zares leži ob cesti. In nihče ga ne pobere! Ker je iz kamna in tehta tudi do štiri tone. V prvem trenutku ste mogoče pomislili, da je takšen denar brez vrednosti. A ste se zmotili!

Otočje Yap (po domače Wa'ab) je davnega leta 1524 »odkril« španski avanturist in raziskovalec Tihega oceana Diego de Rochas. Ker na njem ni bilo nič zlata ali karkoli drugega, kar bi bilo ekonomsko zanimivo, s(m)o Evropejci nanj pozabili. Šele sredi devetnajstega stoletja je otočje postalo zanimivo kot oporišče za kitolovke. Med drugo svetovno vojno so ameriški vojaški jastrebi ocenili, da so mnogo boljši od najboljših letalonosilk. Potem jih niso hoteli izpustiti iz rok. Otočje Yap z okrog 12.000 prebivalci je razglasilo samostojnost novembra 1986. Skupaj še s tremi otoškimi državami Pohnpei, Kusaie in Chuuk, so se združili v Združene države Mikronezije. Vse skupaj je kopnega za 700 kvadratnih kilometrov, na katerem živi okrog 120.000 prebivalcev. A ti otoki so razpršeni po površini, ki zavzema 1,6 milijona kvadratnih kilometrov zahodnega dela Tihega oceana. Državi polovico njenega prihodka »poklonijo« Združene države Amerike, sicer se preživljajo s primitivnim kmetijstvom in ribolovom.

Začeli smo s »pravljico«, torej nadaljujmo z njo. Prebivalci otokov Yap so pred prihodom Evropejcev vodili velikanski otoški imperij. Njihovi fanatični vojščaki so osvojili mnoga otočja v krogu do 700 navtičnih milj daleč (= 700 nm x 1,852 km ≈ 1.300 km). Verjeli so, da uspehe dosegajo zaradi domačih čarovnikov, ki so jim podarili čarobne moči. Od podložnih poglavarjev so zahtevali plačilo letnih davkov, sicer bi jim njihovi čarovniki poslali tajfune, bolezni in škodljivce. Pričevanja o prvih osvajanjih so zavita v meglo legend, a raziskovalci domnevajo, da so se verjetno pričela v šestem stoletju.

Na enem od svojih osvajanj z dvotrupnimi pirogami ali hokuleabi so dosegli 560 kilometrov oddaljeno otočje Palau, ki ga sestavlja 260 otokov, obkroženih s koralnim grebenom dolgim več kakor 100 kilometrov. Na glavnem otoku se nahaja kamnolom svetlikajočega se kremenca. Iz njega so pričeli Yapi klesati okrogle kamne z luknjo v sredini. Ta je služila zato, da so skozi porinili leseno okroglico za prenašanje. Na bambusovih splavih so jih vlekli nazaj na domači otok, kjer so postali »kamniti denar«, imenovan rai. Kamen je bil za njih nekaj nenavadnega, saj ga na Yapu in ostalih otokih sploh ni. Antropologi domnevajo, da je bil prvi rai izklesan okrog leta 850.

Rai je različnih velikosti in teže. Najmanjši ima premer komaj 3,5 centimetra, največji pa 3 metre. Debel je pol metra in tehta skoraj štiri tone. Vrednost posameznega rai ni odvisna samo od velikosti ali od teže, temveč od »zgodovine« kamna. Vrednost posameznega rai je odvisna od tega, kako težko ga je bilo pridobiti. Najbolj dragoceni so tisti, kjer je življenje zanj plačalo največ udeležencev podviga. Nekaj jih je bilo ubitih pri napadih sovražnih plemen z otoka Palau, nekateri pa so podlegli zaradi poškodb pri transportu.

Na začetku so bili rai na Yapu zelo redki in so zato bili zelo dragoceni. A to se je spremenilo po letu 1874, ko je na otok prispel brodolomec, Američan irskega rodu David O'Keefe. Ko se je vrnil v »civilizacijo«, je hitro naročil izdelavo na stotine kosov

kamnitega denarja. Naložil ga je na jadrnico in se nemudoma zapeljal na Yap. Tam je kamniti denar menjal za začimbe (kurkumo in kopro – posušeno jedro kokosovega oreha). S tem je povzročil »padec vrednosti denarja«, skratka povzročil je inflacijo. Njegovi rai so praktično brez vrednosti, saj so bili prelahko pridobljeni. Na otoku jih je danes več kakor 6.800.

Dvotrupna piroga(hokuleab) s katerimi so Yapi osvajali otoke do 1.300km daleč

Rai, kamniti denar leži ob cesti

Vendar so stari rai zadržali svojo vrednost. Ker jih je malo, imajo imena po poglavarju, ki ga je dal izklesati ali po pirogi, ki ga je pripeljala na otok. Stojijo ob poteh, ki vodijo v vas ali do poglavarjeve hiše. Stojijo vedno na istem mestu, čeprav se njihovi lastniki menjajo. Yapi vsakega od teh rai dobro poznajo in vedo povedati vse o njegovi zgodovini. Za vsak kamen je znano kako je bil pridobljen, kdo je bil njegov lastnik in za koliko časa. Tako se ohrani vrednost denarja.

Nekaj jih je bilo izgubljenih zaradi različnih vzrokov. Najstarejši so propadli po naravni poti z razpadom kamnine. Med drugo svetovno vojno so otočje Yap zasedli Japonci in so kamne uporabili kot priročna sidra za svoja plovila. To je izzvalo veliko ogorčenje med domorodnim prebivalstvom. Kasneje so še toliko bolj podprli Američane,

ki so »spoštljivo« ravnali z njihovim »nacionalnim bogastvom«. Američane je vse skupaj izredno zabavalo, a so si rekli: »Če domačini tako želijo, pa naj bo. Važno je, da imamo mi oporišče na otokih in mirne prebivalce.«

Potrebni so krepki mladeniči, če želijo rai prenesti na drugo mesto

Rai, ki je v Muzeju denarja v Kanadi, edini izven otočja Yap

Že nekaj časa ni bil izklesan noben nov rai, saj na Yapu uporabljajo ameriške dolarje kot plačilno sredstvo. Vendar se »stari denar« še vedno uporablja pri obujanju starodavnih običajev. Denar menja lastnika ob porokah, ob dedovanju, ob podelitvi

častnih ali upravnih nazivov, ob poravnava za povzročeno škodo, dogovorjenih zaveznih, pogodbah in podobnih priložnostih. Yapi so na kamniti denar ponosni in so jih ovekovečili na avtomobilskih tablicah, na znamkah, na uradnih vladnih dokumentih, na znamkah, itd.

Ali lahko rai sploh imenujemo »denar«? Odgovor leži v definiciji, kaj je denar. Za Yape imajo ti kamni določeno vrednost. Strogo gledano je denar medij za izmenjavo, enota vrednosti in ima zakladno vrednost. Rai zakladno vrednost imajo, pri ostalih dveh definicijah pa niso popolnoma ustrezni. Težko bi bilo zamenjati en rai za, na primer, določeno število štruc kruha. Ne vemo njegove točne vrednosti, saj ima vsak rai svojo vrednost, ki ni točno določena, temveč je ocenjena vsakokrat znova, ko se plačilo opravi. Plačila z rai so se vedno opravila samo znotraj otočja Yap. Pri trgovanju s tujci so se uporabljala drugačna merila. Vendar pa je mogoče za določen rai dobiti le 50 košar kokosovih orehov, za drugega pa celotno posestvo z mnogimi hišami in pravico do ribolova vred. Za običajna plačila so Yapi v preteklosti uporabljali školjke kavri (cowry), le posebna plačila so bila opravljena z rai. Pravzaprav so bili rai mnogokrat le neka vrsta »darila« v zameno za določene ugodnosti, na primer za terminsko določeno dovoljenje za ribolov na ribolovnem področju drugega plemena.

Dežela Yap je enega od starih rai tudi uspešno zamenjala za trdno valuto. Ima premer 215 centimetrov in stoji v preddverju Bank of Canada v Ottawi. Je razstavni eksponat v Muzeju denarja (Currency Museum), ki ga vodi ta banka. To je tudi edini rai izven dežele Yap.

Rai so postali nacionalni simbol države. Popolnoma upravičeno, saj so edina dežela na svetu, kjer kamniti denar dobesedno leži ob cesti.

Viri:

- Enciklopedija za vedoželjne, svetovna geografija, Prešernova družba, Ljubljana 2005
- Internetna stran www.currencymuseum.ca – Currency Museum Bank of Canada
- Internetna stran en.wikipedia.org/wiki/Rai_stones – Wikipedia, Rai stones
- Internetna stran economistsview.typepad.com – Economist's View: Yapping About Money; The Stone Money of Yap, 2005
- Internetna stran www.colin-narbeth.com – Colin Naberth, banknote specialist (numizmatik)